

Presentació del llibre *Las otras geografías*, de Joan Nogué i Joan Romero, a la Societat Catalana de Geografia (21 de febrer de 2007)

Parlament de Montserrat Tura

Consellera de Justícia de la Generalitat de Catalunya

Hola, molt bona nit. En primer lloc vull agrair als dos coordinadors i impulsors d'aquest interessant treball que porta com a títol *Las otras geografías*, en Joan Nogué i en Joan Romero, que m'hagin convidat a ser aquí present amb tots vostès, en aquest acte de presentació d'una recopilació de treballs, que és molt més que una simple agrupació d'estudis.

En realitat, a més dels dos coordinadors que he mencionat, també podem trobar trenta-dos aportadors, persones que han treballat durant mesos, algunes fins i tot anys, per fer-nos arribar els seus coneixements.

Les vuit-centes trenta-cinc cites obligades que conté el llibre i la recerca del coneixement a través d'aquestes cites obligades ens aporta una visió molt més àmplia de tots els temes que s'hi contenen. L'objectiu d'aquest llibre, al meu entendre, és treure de l'oblit els qui corren el risc de tenir l'oblit com a únic destí.

Què vull dir amb això? Vull dir que hi ha qui passa pel món com per un camí de pas i, a més a més, hi passa de costat. Aquest no és el cas dels dos coordinadors ni tampoc del conjunt d'autors de *Las otras geografías*, al contrari, jo els qualificaria de profunds coneixedors de la nostra realitat. No els deixen indiferents cap detall del paisatge quotidià: ni els estrets carrers de les ciutats emmurallades ni les grans avingudes de les ciutats fora muralla; ni com s'han fet unes ni les altres; ni tampoc la forma ni la claror amb què observem el llogor de les muntanyes o el mosaic de les valls conreades ni el dibuix sinuós de les rieres; ni les teules pentinades de les teulades, ben posades en alguns llocs encara per

sort ben conservats, o els elements característics dels campanars que diferencien cadascun dels pobles i ciutats i cadascun dels espais urbans que s'han anat configurant al seu voltant; o els barris antics amb pedres que saben història o els barris nascuts i transformats en etapes de fortes migracions, com aquesta que vivim actualment; o els líquens dels racons més ombrívols dels carrerons on el sol gairebé no entra; o l'heura que s'arrapa, com si s'aferrés a la vida, als murs de pedra antiga, i els brots d'arbre entre les pedres que configuren torres altes i que arrenen i malden per viure, com ho fem en realitat, també, els humans en els nostres diferents hàbitats.

Així doncs, els autors i tots nosaltres som incapaços de passar de llarg d'una posta de sol sense agrair-li a la natura els seus regals, o de passar davant d'una finestra amb detalls gòtics o d'una torre romànica amb un capitell esculpit, sense sentir la necessària esgarrifança del llegat dels qui ens precedien. És a dir, crec que és veritat que els autors parlen de problemes presents i futurs, però en realitat no ens serviria de res si no fóssim capaços de sentir aquesta esgarrifança del llegat que en el nostre entorn han deixat aquells que ens precediren, i de sentir el pes de la responsabilitat de saber que ens pertoca a nosaltres millorar-lo. També som incapaços, i els autors i tots nosaltres, de passar de llarg les imatges esgarrifoses de fang i mort després d'un desastre natural.

El llibre ens planteja l'exercici interessant de recolzar-nos a una barana, als balustres sòlids de pedra esculpida si vostès volen, en lloc d'una barana senzilla. Personalment crec que més aviat és una barana senzilla que està oberta al món i que, des d'aquests balustres artístics o des d'aquestes baranes humils, podem observar el món. Admiro la capacitat d'observació de tots els qui han fet possible aquest llibre. No és una observació lleugera sinó que es tracta d'un gran treball científic. Han convidat a aquesta balconada els lectors que vulguem conèixer, tots els racons del món desconegut. Ells van convidar a elaborar aquest treball a arquitectes, economistes, filòsofs, geògrafs, historiadors, enginyers, agrònoms, periodistes, juristes, metges, politòlegs, sociòlegs i urbanistes. És a dir representants de totes les disciplines que tenen com a funció fonamental observar detingudament el món. Han mostrat baranes que s'abocuen a mons ben diferents, com les universitats i els centres d'investigació, però també el carrer autèntic, el món real i no només el que ens envolta de manera immediata sinó també el món de països tan llunyans com Argentina, Brasil, Canadà, França o Mèxic. També han volgut incorporar Metges sense Fronteres i Intermón Oxfam en la consideració de l'anàlisi d'aquest món que ens envolta. Ens han animat a descobrir que la nostra societat tendeix a girar el cap per no veure i aquest és el valor fonamental d'aquest llibre: mira allà on la societat, sobretot la benestant, tendeix a tancar els ulls, no fos cas que la realitat crua d'aquests mons els ferís en excés.

Ens han convidat a fer una mirada crítica, a qüestionar-nos que els actuals camins siguin els únics possibles. I això ha esdevingut una agrupació de valuosa informació basada, entre d'altres coses, en el dubte que realment el camí triat per anar cap al futur sigui el millor. Els dubtes sempre ajuden a avançar,

encara que algú pugui pensar el contrari. I és en els dubtes on s'originen els camins de recerca de la certesa, els camins d'investigació per veure què hi ha de cert en una determinada visió del món. Són, com us he dit, cadascun dels treballs que s'incorporen en aquest important treball de *Las otras geografías* una balconada al món. Aquests mons ens parlen dels efectes de la internacionalització econòmica sense garanties de control dels poders públics democràtics i per tant, de les geografies de la globalització. Aquest és el primer dels grans paquets del treball, on es tracten temes com la lluita contra la pobresa, les nacions sense estat, les múltiples cares del terrorisme, el comerç just, els efectes de la religió, etc.

És evident que tots els canvis generen incertesa i augmenten la complexitat. Els canvis no sempre són volguts, però hi ha realitats que s'imposen i aleshores ens conviden a mirar-les detingudament i intentar reconduir-les en aquells efectes negatius. Dades tan contundents com el fet que hi hagi 180 milions de persones que viuen fora del lloc on van néixer. 180 milions de persones! O per exemple el fet que hi ha 20 milions de refugiats. Refugiats! amb totes les conseqüències que comporta ser un refugiat, persones que ho han perdut tot i que es troben en aquests moments en situacions absolutament precàries, vulnerables, infrahumanes, situació que creuen temporal però moltes vegades s'allarga i fa encara més inhumana la situació, molt més inhumana.

Els canvis han trencat velocitats i distàncies, però també han trencat certes rectilínies. Ja no hi ha línies de divisió precisa entre la part del món pobre i el desenvolupat perquè en l'anomenat món desenvolupat es barregen en un mateix espai gratacels i faveles –gratacels on es fan grans negocis, faveles on s'acumula la pobresa, la misèria–; no obstant això, en alguns indrets s'han aixecat murs intangibles, però forts i protectors com les antigues muralles, que separen persones exclusivament pel color de la pell o pel nivell de renda i la capacitat d'incorporar i acumular riqueses.

Cauen, certament, les línies divisòries que potser en altres temps van ser molt més clares, i en un mateix espai urbà hi podem trobar paisatges molt diferents. En alguns indrets hi ha una tipologia d'activitat econòmica diürna i una altra de nocturna ben diferent. La nocturna molt més furtiva, molt més lumpen, molt més il·legal, però també és el nostre món. Descriuen aquest món amb precisió els estudiosos que han fet aquest treball i, recolzats en aquest balustre, en aquesta balconada que en Nogué i en Romero ens regalen en el seu treball, el posen a la nostra disposició per tal de reflexionar i buscar nous camins, noves sortides, perquè és evident que l'actual activitat política, econòmica, de caràcter local o internacional no dóna sortida a aquests problemes, ans al contrari, s'han incrementat en les darreres dècades.

Ens plantegen coses tan interessants com formular-nos la pregunta d'on acaba l'art i on comença l'incivisme. L'art dels grafitis urbans és potser temporal però té el seu interès d'interpretació, i per tant cal ser molt curós a l'hora d'analitzar-lo. Però també cal plantejar-se on comença la regeneració i on la degradació, rememorant així persones que mai se solen esmentar en les cròni-

ques. Prostitutes i transsexuals tenen cabuda en aquest treball que ells han dirigit. Descriuen el gran ventre d'entranyes que es regulen per les marees que es van produint en aquesta economia clarament especulativa que es va imposant a molts indrets del món. Mirat amb indiferència per aquells que ens volen fer creure que el futur està en aquesta economia especulativa, on el concepte *d'usar i llençar* està a l'ordre del dia. Fins i tot la mà d'obra, les persones es consideren d'un sol ús.

El treball ens obra esclotxes que ens obliguen a buscar solucions en un altre tipus de desenvolupament econòmic, i comptar amb la gent de pell aspra i mirada valenta, que poden tenir la clau de la solució.

L'altra apartat, el que porta per títol *Els altres territoris*, ens parla de la geografia de la vulnerabilitat, de la geopolítica dels recursos naturals, de la follia de les polítiques agràries a nivell mundial, de la subalimentació, temàtiques imprescindibles d'analitzar si volem plantejar sortides globals a un planeta que està malat. No obliden en cap moment l'increment dels desastres naturals ni els estralls de la sida a l'Àfrica subsahariana. Ni s'obliden tampoc d'apuntar algunes consideracions per abordar la geopolítica del petroli, els elements de debat sobre el mal ús dels recursos naturals, especialment l'aigua. Ens parlen del concepte neorural o neoruralitat, d'aquestes noves formes de ruralitat, de les explotacions intensives dels terrenys agraris, de les desigualtats del treball agrícola, de les vulnerabilitats urbanes, de la diferència entre coexistir i conviure, de la nostra aposta per la convivència, del nostre conformar-nos en coexistir pacíficament abans d'evitar la confrontació dels espais de trobada que poden esdevenir, si no es fa una bona gestió de l'espai públic, espais de desencant i d'incomunicació. Ens parlen de l'existència d'organitzacions de superluxe al costat de barris amb grans bosses de pobresa, de l'aparició d'aquests murs físics que separen aquests dos grans guetos —guetos de rics i guetos de pobres—. Ens parlen també del gran risc de trencament social que això podria comportar si es generalitzés aquesta manera de sectorialitzar les persones en determinats espais urbans, la preocupació per l'espai públic, ara fragmentat a molts punts del planeta. La recerca de l'espai públic de qualitat, la regeneració del centre històric de la ciutat europea, d'una ciutat que es configura com una autèntica ciutat i no pas com un barri d'acumulació, que no renuncia a ser la seu de la veritable convivència.

En el tercer bloc evoquen novament a aquella gent que viuen afeixugats i que són els únics herois de tota aquesta història. En tant s'han aturat, que podríem imaginar noms, fesomies i gestos diversos, i també veus diverses, colors diversos, olors diverses.

Aquest tercer bloc està dedicat a les altres ciutats. La ciutat informal, les resistències urbanes, els moviments de resistència a determinats processos, que més que regeneració o creixement urbà són polítiques especulatives. En aquestes altres ciutats es fa menció al cost de les persones, el cos com a mercaderia, els espais dissidents, l'homosexualitat, les dificultats sobreafegides en aquestes persones que han optat per una opció sexual diferent i que encara no hem

incorporat amb la normalitat necessària. Aquest bloc també tracta de l'aberració que significa que les ciutats deixin de fer la funció d'acollida i s'hi produeixin fenòmens excloents. O per exemple la suggerent contradicció entre la vocació gregària dels humans i la por als altres que s'ha generat per determinades ideologies que veuen en la diferència un risc. La crida a no caure en la progressiva privatització de l'espai incorporat en aquestes "*altres geografies*". L'espai públic que ara es converteix en centre comercial i de lleure, la tendència al trencament dels espais en nom de la seguretat o de la inseguretat, sovint com a excusa.

En ocasions arriben a la conclusió que la ciutat no és ni més ni menys segura, sinó diferent, i és la incertesa del que ens és desconegut, dels canvis i la proposta que ens fa, per exemple, la Laia Oliver-Frauca, que ens planteja que la por en la ciutat s'ha de combatre amb més ciutat, més democràcia i més exercici igualitari de la ciutadania. El treball de la Laia Oliver-Frauca, extraordinàriament interessant, ens ofereix una visió hispanoamericana molt més complexa del fenomen de l'ocupació d'habitatges aïllats. Amb el nom de *asentamientos informales* ens dóna a conèixer les construccions en zones sense planejament ni relació de propietat amb el sòl que ocupen. La incitació al conflicte positiu, al conflicte creatiu com a aprenentatge de la convivència també hi és present. Ve a dir-nos que en el conflicte positiu no és la placidesa el que ens ensenya les formes de trobada entre desiguals o les formes de trobada de solucions entre desiguals, sinó precisament l'acceptació de la diferència i de vegades dels riscos del conflicte és el que hem de saber gestionar i governar.

Hi ha un apartat, el quart, dedicat exclusivament al cos: el cos humà. Amb xifres novament ens torna a posar la pell de gallina quan diu que hi ha vint-i-cinc milions de persones en situació d'esclavitud, vint-i-cinc milions de persones esclavitzades –bé per raó de gènere, d'edat o de casta– o en condicions de treball forçat o de prostitució forçosa o culte patològic a la imatge. L'abolició de l'esclavitud ha estat, al meu parer, una de les coses més importants que ha fet la humanitat, però com en tantes altres coses és cert que ho hem deixat a mitges, i per tant és un dels grans reptes que té pendent la humanitat i que ens apropiaria a un concepte molt més civilitzat si fóssim capaços d'abolir-la plenament i evitar que apareguessin nous sistemes d'esclavitud.

Què els pot salvar del no-res en què viuen, si no és la veu d'algú dels seus que en parli? Per tant aquest llibre, entre d'altres moltes coses, dóna veu, posa veu a aquells que no en tenen, a aquells que no parlen habitualment.

I finalment en aquest bloc dedicat al cost ens inciten a conèixer les vies de l'emancipació i de la lliure decisió de totes aquestes persones esclavitzades i en una situació de vulneració greu de la seva capacitat de decidir. També el paper de la dona en el món, tan lluny de la igualtat real, tan relegada a segones, terceres i quartes categories; o l'homosexualitat, posada obertament en evidència, i avui exercida o feta explícita en espais encara molt acotats –locals, carrers, places, determinats barris, determinades platges– però viscuda encara de manera segregada on es "acceptada" i perseguida en molts indrets del planeta. Més

drets humans que mai, més democràcies consolidades, més poder públic mundial com a solució de tots aquests problemes. A través d'aquesta balconada que ens obren al món, en Joan Nogués i en Joan Romero ens plantegen la visió de punts amagats, dels angles foscos que potser fins ara no havíem vist, però també alguns nous camins, algunes visions molt positives, molt optimistes per fer front al futur, això sí sent molt realistes amb la nostra realitat.

Ens ensenyen no només a mirar amb goig el perfil de les muntanyes, les teules pentinades, els paisatges agrícoles, sinó –també– la bellesa del líquen en les zones obagues, les potencialitats d'un món que desperta i vol fer front a les desigualtats. És per això que el llibre acaba amb una cita de Sami Naïr absolutament optimista, i que em sembla que és com hauria d'acabar jo aquesta intervenció: *“las fuerzas de la salvación crecen a medida que crece el peligro”*. Tant de bo que aquesta cita que ens recorda Sami Naïr es compleixi i per tant aquesta mirada al món serveixi per posar les bases sòlides de l'inici de la ruta vers la resolució de molts dels conflictes que aquí es descriuen.

Moltíssimes gràcies per la invitació i sobretot moltíssimes gràcies pel treball que tant en Joan Nogué com en Joan Romero han posat a la nostra disposició, per continuar treballant en la millora d'aquest món, que és el nostre món.

Parlament de Maria Dolors Garcia Ramon

Institut d'Estudis Catalans

Departament de Geografia

Universitat Autònoma de Barcelona

Per començar, he de dir que em complau molt que la presentació del llibre de Joan Nogué i Joan Romero *Las Otras Geografías* es faci a la Societat Catalana de Geografia. Aquesta societat s'ha de fer ressó de les novetats que passen a la geografia a casa nostra; a més tant Nogué com Romero són ben coneguts en aquesta casa (J. Nogué va donar la conferència inaugural del curs passat i J. Romero donarà la conferència de cloenda del curs actual, d'enguany).

Per a situar el llibre en el seu context, cal dir que en la història recent de la geografia universitària espanyola, els llibres de referència o de text, originals i innovadors com aquest, han estat una *rara avis*. No hem tingut res comparable als llibres de text publicats per la Open University en la geografia britànica i la internacional i que han jugat un paper clau en la renovació de l'ensenyament (i fins i tot de la recerca) de la nostra disciplina i no només al món anglosaxó. Donç bé, crec que els nostres editors volen jugar un paper similar al de la Open University, tal com ens demostren no només amb el llibre que avui presentem sinó també amb el llibre molt interessant que van coordinar i coautoritzar al 2004, titulat *Geografía Humana: procesos, riesgos e incertidumbres en un mundo globalizado*.

A continuació, faré una resenya del llibre i dels seus continguts.

Com he dit el llibre que presentem es titula *Las Otras Geografías*, un títol segurament molt pensat. En paraules dels autors, estem vivint “temps precaris, temps hostils, temps incerts”...i a “les noves i velles preguntes” hem de donar “velles i noves respostes” (p.14). A més Joan Nogué i Joan Romero estan convençuts de la rellevància cada dia més gran del saber geogràfic en el món d'avui; sigui quin sigui el tema, social, cultural, polític o econòmic, la geografia esdevé imprescindible. Però les dinàmiques territorials no sempre es visualitzen amb facilitat mitjançant els temes tradicionalment estudiats per la geografia universitària. Per tant, els autors es concentren a estudiar les “altres geografies”, és a dir “aquelles expressions geogràfiques de la contemporaneïtat poc estudiades habitualment per la seva intrínseca dificultat i accessibilitat, o per la seva aparença invisible, intangible, efímera i fugaç” (p. 11). El resultat és un text de geografia humana –perque la geografia física hi és poc present– *atraient i poc convencional*. Un text poc convencional i, a la vegada, *agossarat i crític* en el qual es dóna veu a aquells o aquelles que normalment no en tenen, o en tenen poca, o són “invisibles” com les “altres geografies”.

Els editors han sabut coordinar amb èxit quasi una trentena d'especialistes (17 homes i 14 dones) que representen no sols les diferents orientacions de la geografia contemporània a casa nostra i a altres països sinó també d'altres especialistes de diverses disciplines (arquitectura, dret, periodisme, economia etc.). A més, aquesta trentena d'especialistes procedeixen de 20 universitats i centres d'investigació d'un ventall força ampli de països (Argentina, Brasil, Canadà, Espanya, França i Mèxic), ventall que s'amplia sàviament amb els representants d'un parell de organitzacions no governamentals, Oxfam i Metges sense Fronteres .

(Tot això és un mèrit, sens dubte, dels editors)

L'obra té caràcter d'alta divulgació però les bibliografies al final dels capítols –en alguns casos molt extenses– permeten als lector o lectores una aprofundiment posterior dels temes. En general, s'utilitza, un llenguatge molt actual i atraient, encara que l'enfocament i la qualitat dels diferents capítols és variable. Algunes parts del llibre són molt innovadores en la temàtica i el seu enfocament, i d'altres no ho són tant. Però en el seu conjunt el llibre té un caràcter molt novedós (“rompedor”, podríem dir), característica molt interessant i útil dins del panorama actual de la geografia espanyola. També és cert que el llibre no inclou totes “les altres geografies” o totes les (que podríem dir) “noves geografies” (per exemple la geografia emocional o la geografia de les identitats, tant en voga actualment a la Gran Bretanya), però és evident que la limitada extensió d'un llibre no ho permet i ha sigut necessària una selecció.

El llibre està estructurat en quatre blocs i l'esquema segueix una seqüenciació d'escala geogràfica i d'àmbits temàtics diferenciats. Inclou 26 capítols, més una llarga i suggeridora introducció per part dels editors, i un original postfaci del sociòleg i polític Sami Naïr (les altres geografies de la globalització, els nous territoris, les altres ciutats i el cos). En la introducció els editors

ja senten les bases de l'esquema teòric que dona suport al llibre. En primer lloc, ens ofereixen una idea general de l'emergent mapa geopolític mundial i del nou (des)ordre mundial, fent referència a les realitats geogràfiques de la globalització; en segon lloc, ens defineixen les tres dimensions que comparteixen totes "les altres geografies" que apareixen al llibre, és a dir la invisibilitat, la intangibilitat i la efimeralitat. Fins ara, aquestes dimensions han estat marginades en l'anàlisi geogràfica ja que només s'estudiava allò que era visible, tangible i de mitjana o llarga duració. El tenir en compte aquestes dimensions significa una revisió del concepte espai (que ha estat sempre tema central en la geografia), i també una revisió de la metodologia geogràfica. D'aquesta manera, i tal com ens diuen els editors "el saber geogràfic és avui més rellevant que mai. Els ciutadans i ciutadanes ... que han après a pensar en l'espai, són més lliures. I encara ho seràn més si els ensenyem a centrar l'atenció en la comprensió de processos i problemes i a penetrar en l'invisible, l'intangible i l'efímer" (p. 49) (no està malament el repte que els editors ens proposen als geògrafs i geògrafes!).

En la ressenya/resum dels diferents blocs i capítols em centraré només en un capítol de cada bloc, ja que aquests capítols triats em semblen prou significatius del contingut total del llibre.

El primer bloc (*Las otras geografías de la globalización*) inclou nou textos i ens situa en les noves problemàtiques territorials que són conseqüència del procés de globalització i alhora també ens parla de temes i àrees que han estat perjudicats per aquest procés. Les temàtiques són moltes i diverses, des del terrorisme fins a la geografia dels conflictes oblidats, passant per la pobresa, l'exclusió, els desplaçats, la religió, els moviments socials i el comerç just. En aquest bloc Mireia Folch-Serra, professora a la universitat de Western Ontario (Canadà), escriu un text titulat *Las múltiples geografías del terrorismo* on ens planteja que l'estudi de la localització de les activitats terroristes suposa un gran repte per la geografia, ja que aquestes són tant mòbils e incomprensibles com els fluxos financers internacionals. Tot i alertar-nos sobre el contingut de la pròpia concepció de terrorisme ens proposa tres escales geogràfiques d'anàlisi: la internacional amb l'exemple d'Al Qaeda, l'estatal i la regional, amb referències al cas d'Espanya. També ens alerta de com a les tres escales esmentades s'observa que certs mètodes (sovint tecnològics) considerats "antiterroristes" es perfilen realment com mètodes eficaços per implementar una societat de vigilància i una política de la por.

El segon bloc (*Los nuevos territorios*) té set capítols i inclou reflexions molts originals sobre el temps dels territoris, les noves ruralitats, la geopolítica dels recursos naturals o la geografia de la vulnerabilitat. En particular, vull destacar l'atenció que es posa en la geografia dels temps (en particular als temps lents i als temps efímers). Aquest èmfasi és molt innovador ja que des de sempre el saber geogràfic ha proporcionat al poder uns coneixements sobre l'espai de caràcter durador i estable que li ha permès controlar el territori amb eficàcia, però si aquests coneixements són efímers i fugaços la situació serà

ben diferent. També posa l'èmfasi en la híbridesa i la fluïdesa. Per exemple, Anna Ribas i David Saurí, professors a les Universitats de Girona i de Barcelona respectivament, en el seu capítol *De la geografía de los riesgos a las geografías de la vulnerabilidad* ens expliquen que la geografia actual dels riscos utilitza de forma creixent el concepte de vulnerabilitat. I aquest és un concepte híbrid que inclou una vessant física o biològica però també una vessant social; aquesta última vessant seria la vulnerabilitat estructural composta per una dimensió econòmica però també política. La proposta teòrica i analítica dels autors pretén visibilitzar les diferents dimensions de la vulnerabilitat (o les diferents geografies de la vulnerabilitat), mitjançant l'anàlisi de tres conceptes: exposició, resistència i resiliència. En definitiva, la reducció de la vulnerabilitat quotidiana constituiria la millor garantia per a reduir els impactes dels desastres naturals.

El tercer bloc (*Las otras ciudades*) inclou sis textos que tracten d'aquelles ciutats que normalment no són visibles, la ciutat informal, la ciutat vulnerable, la ciutat de la por, resistències i conflictes urbans, les estratègies de regeneració urbana i la quotidianitat. Queda ben clar que per tal de fer possible la convivència multicultural –típica dels nostres temps i ciutats– només es podrà fer mitjançant una reflexió política col·lectiva que ens pugui portar a replantejar les formes de convivència urbana i “crear nous marcs de significat compartit”. Abel Albet, Anna Clua i Fabià Diaz –professors de la Universitat Oberta i de la Autònoma de Barcelona– són autors del capítol *Resistencias urbanas y conflictos creativos: lo público como espacio de reconocimiento* i en el seu text s'abunda en aquesta idea. El capítol és un bon exemple de l'elaboració d'un marc teòric crític (a partir de Habermas i Nancy Fraser) que ens permet entendre l'espai públic com un espai paradoxal. En efecte, davant d'un resorgiment del discurs de la por i de la privatització en les polítiques urbanes, els espais públics emergeixen com espais de resistència a aquestes polítiques i on es donen conflictes creatius que poden portar cap el diàleg, la comprensió, la tolerància i la híbridesa. És així com aquests espais i actituds de resistència en la ciutat multicultural poden representar una certa esperança per tornar a entendre allò públic com un espai de reconeixement de l'altre.

El quart bloc (*El cuerpo*), de quatre capítols, ens porta l'anàlisi a la escala més propera, la del propi cos. És, potser, el bloc temàtic més nou (innovador) i reflecteix algunes de les contribucions més recents de la geografia feminista al tema. S'analitza el cos com a subjecte i objecte geogràfic, i inclou l'estudi del gènere i les seves geografies, els espais dissidents de la pluralitat d'opcions sexuals així com també les geografies de la discapacitat. En aquest bloc, el text de Xosé Santos, professor a la Universitat de Santiago de Compostel·la, és un bon exemple de la dialèctica espais visibles *versus* espais invisibles, així com de les relacions de poder a la nostra societat. El text es titula *Espacios disidentes homosexuales*, i l'autor analitza el comportament territorial i social de la homosexualitat. Les zones de contacte gai en espais públics es toleren mentre siguin invisibles, és a dir mentre no incideixin en el paisatge i en les pautes locals de

comportament; però si la pràctica gai es visibilitza i s'identifica com un des-torb públic, llavors es condemna la identitat homosexual a l'aïllament i a la clandestinitat. Ara bé, si la comunitat gai participa directament en la promoció econòmica i cultural de la zona en qüestió (que sovint passa amb una minoria de gais benestants i que quasi mai no inclou a les lesbianes), la cultura homosexual passa a ser part de l'"espectacle" de la ciutat multicultural i és benvinguda pels poders públics. Queda ben clar un dels missatges claus d'aquest llibre, és a dir que la invisibilitat no és independent dels processos de construcció social ni de les relacions de poder.

He de dir que m'hagués agradat que els mateixos editors escrivissin unes conclusions intentant lligar les principals idees que hi ha al llibre. Però han preferit posar-hi un interessant postfaci del polítleg i sociòleg Sami Naïr sobre el tema de la globalització o "globamundialització", la contraglobalització i la construcció europea. Ningú no té encara ben clares les "noves" respostes a les "velles i noves" preguntes que es plantejaven els editors en el seu capítol introductori. Però el que Sami Naïr ens diu ben clarament al final del seu assaig és (i cito textualment) "que no s'ha de renunciar mai enfront de l' intolerable". Esperem que la geografia sàpiga recollir el seu missatge!

En definitiva, estem davant d'un llibre que ens interpreta el món d'avui des de l'eix giratori de la geografia i ens ofereix una visió renovada, plural, crítica i interdisciplinària. És un llibre teòric i generalitzador (en el sentit que pocs capítols es refereixen a estudis de casos), i això és d'agrair en el context de la geografia espanyola, on tradicionalment l'estudi empíric ha estat hegemònic amb el consegüent oblit de la construcció de teoria.

També he de dir que no m'ha extranyat que un llibre tant innovador i original vingués firmat per Joan Nogué i Joan Romero. Fa temps que els conec i valoro molt el seu bagatge acadèmic, obtingut aquí i a altres països. Però també sé de les seves inquietuds per a què les coses canviïn o es moguin en el món de la geografia espanyola i catalana. És cert que noves generacions (com la d'ells dos) estan portant el lideratge de la geografia acadèmica avui en dia, però podem quedar molt tranquils (i tranquil·les) sobre el seu futur: la geografia espanyola i la catalana estan en molt bones mans.

I per últim, voldria donar les gràcies als autors per la tasca que han dut a terme, una tasca que es nota, de seguida, que l'han fet amb molta il·lusió, a part de la dedicació que els ha suposat.

